

AYGÜN ORUCOVA

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: orujovaaygun82@gmail.com

CÜMHURİYYƏT TARİXİNDƏN BƏHS EDƏN DƏYƏRLİ MƏNBƏ

Görkəmli ictimai-siyasi xadim Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Şərqdə ilk müstəqil demokratik respublikanın qurulmasında əvəzolunmaz siyasi fəaliyyəti ilə yanaşı ədəbi və publisistik fəaliyyəti ilə də diqqəti cəlb etmişdir. Məqalədə böyük vətənpərvər şəxsiyyətin Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti haqqındakı qənaətlərinin öz əksini tapdığı 1923-cü ildə Atatürk mükafatına layiq görülmüş "Azərbaycan Cümhuriyyəti" adlı kitabından bəhs olunur. Kitabda Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətindən əvvəlki, itkillik müstəqillik dövrü və cümhuriyyətdən sonrakı dövrdə baş verən ictimai-siyasi hadisələrə dəhi şəxsiyyətin münasibəti ifadə olunmuş və Rusiya siyasətinin iç üzü açılmışdır.

Açar sözlər: müstəqillik, cümhuriyyət, türkçülük, hüquq, bolşevizm.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan milli istiqlaliyyət hərəkatının liderlərindən biri, mühacirətdə daim vətən eşqi ilə alışıb yanan, dünyaya gözlərini yumarkən belə: "Azərbaycan, Azərbaycan!" – deyərək öz xalqının gələcəyindən nigarən qalan böyük vətənpərvər ictimai xadim Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin adı təkcə Azərbaycan tarixinə deyil, ümumilikdə azadlıq, hüriyyət tarixinə qızıl hərflərlə yazılmışdır. Onun "Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!", "İnsanlara hüriyyət, millətlərə istiqlal!", "Gələcək – millətləri süngü gücü ilə yapma rejimə boyun əydirmənin deyil, milli hakimiyyətə, haqqa və hüriyyətə dayanan istiqlalçılığındır" kimi aforizmləri, 1951-ci il 26 avqust, 1952-ci il və 1953-cü il 28 may olmaqla Azərbaycan xalqına müraciətləri azadlıq və milli istiqlal prinsiplərinin məcmusu, başqa sözlə desək, Azərbaycanın nıcat, qurtuluş yolunu göstərən əvəzolunmaz fikirlərdir. "Acı bir həyat" (1912), "Azərbaycan Cumhuriyeti Keyfiyyəti-i Teşekküllü ve İndiki Veziiyeti" (1923), "Esrimizin Siyavuşu" (1925), "Kafkasya Türkleri" (1928), "Çağdaş Azərbaycan Edebiyatı" (1950), "Çağdaş Azərbaycan Tarihi" (1951), "Azərbaycan şairi Nizami" (1951) və s. əsərlərin müəllifi olan Azərbaycanın istiqlal mücahidinin 1923-cü ildə Türkiyənin İzmir şəhərində keçirilmiş "Kitab bayramı"nda "Azərbaycan Cümhuriyyəti" adlı kitabı Atatürk mükafatına layiq görülmüşdür. Azərbaycanın müstəqil ikən get-gədə bütün hüquqlarının Rusiyaya verilməsi, bolşeviklərin Azərbaycana guya millət tərəfindən çağırılması, bolşeviklərin Rusiyanın xoşbəxt olarq qəbul edilməsi, bolşeviklərə qarşı çıxarılan üsyanlara münasibət və s. yanlış mülahizələrə aydınlıq gətirilmişdir.

Əsər böyük türkçü, Turançı ədib, ictimai xadim, "türkçülüyn atası" [5] Əli bəy Hüseynzadənin kitab haqqındakı fikirlərini ifadə edən "Bir mütaliə" adlı yazı ilə başlayır. İqtisadi, siyasi baxımdan bütün dünya üçün böyük əhəmiyyətə malik olan Bakının, Azərbaycanın, ümumən bütün türklüyün müqəddəs və davamlı istiqlalı və istiqbalı məsələsi əsas mövzu olaraq seçildiyindən Əli bəy bu kitabı "mətbuatımıza pək qiymətli bir hədiyyə" [3, s. 7] hesab etmişdir. Əli bəyin fikrincə, Azərbaycanın ən böhranlı zamanlarında fəal bir mücahid sifətilə çalışmış, bir çox mühüm siyasi hadisələri yaxından

görmüş və sərgüzəştlərlə dolu bir həyat yaşamış M.Ə.Rəsulzadənin çox qiymətli məlumat və müşahidələrinin əksi olan bu əsər həm də Türkiyə mətbuatında türk ölkələri haqqında məlumat verən əsərlər sahəsindəki boşluğu dolduracaqdır. Əli bəy Hüseynzadə bu kimi əsərlərlə türk istiqlalının mücahidlərinin yetişəcəyinə və xalqın özünəyaxına böyük töhmətli müdaxirəni ifadə edir: "Ümid edirəm ki, "Azərbaycan Cümhuriyyəti" ilk "Kitab bayramı" ziyafətində ən dadlı, ən müdgi qıyay-ruhiyyələrdən biri olur və ... türk istiqlalının mücahidlərini, nigahbanlarını bəslər, tədqiq edər və oyandırar!" [3, s. 8].

Avropada şərqşünaslıq artıq bir elm kimi formalaşmışdı, həyatını bu sahəyə həsr edən şərqşünas alimlərlə yanaşı Şərqə dair sayız-şəhsəbsiz kitablar, jurnallar mövcud olduğu halda, şərqçilərinə bu sahədə çox az məlumatlıdırın, tədqiqat əsərlərinin olması Məhəmməd Əmin bəyi "şərqçiləri yekdigərinə tanıdacaq" [3, s. 9] belə bir əsəri yazmağın gərəkliliyi olduğunu qənaətinə gətirmişdir. Müstəqil Türkiyə ("böyük Türkiyə") və Azərbaycan ("kiçik Türkiyə") xalqı arasındakı münasibəti "iki qardaş münasibəti qədar səmimiyyət" [3, s. 10] hesab edən dahi liderin fikrinə, Türkiyə Azərbaycan Cümhuriyyətinin müqəddəratına laqəy qalmamalıdır: "Bu nöqteyi-nazarədən Azərbaycan məsələsi Türkiyə üçün ciddi düşüncüləmək bir məsələdir" [3, s. 10]. "Siyasi publistikamızın ən gözəl nümunəsi" [8] olan kitab müqəddimə və on bir bölmədən, "Azərbaycan qurbanlarından bir lista", qeyd və şərhlərdən ibarətdir. "Azərbaycan xalqı" adlanan birinci bölmədə I Dünya müharibəsindən (1914-1918) əvvəlki və sonrakı Azərbaycanın sözlə coğrafi xəritəsi çəkilmiş, Azərbaycan xalqı, onun milli, dini mənsubiyyəti, mədəniyyəti, dili, tarixi, tərkibində olduğu dövrlər, xanlıqlar dövrü, çarizim Azərbaycanı istilası və s. mühüm məlumatlar diqqətə çatdırılmışdır. Böyük mütəfəkkir hansı xalqın idarəsi altında olmasından asılı olmayaraq, rəsmi şəkildə olmasa da, xalq ədəbiyyatı, xalq aşıq və şairləri vasitəsilə xalqın öz dilini qoruyub saxlamağa müvəffəq olduğunu və milli mənsubiyyətinin dərk edən, xatırlayan bir xalq olduğunu sübut etdiyini, sözün haqiqi mənasında alışılmışdır. M.Ə.Rəsulzadə türk dilində yazılı ədəbiyyatın yaranmasında "yalnız Azərbaycan deyil, bütün türklüğün dahi şairlərindən, Azərbaycanlılarla "əbu-şəra" künyəsinə daşıyan Füzulinin" [3, s. 15] və Şah İsmayıl Xətəinin xidmətlərinin nəticəsi olaraq Azərbaycan türk ədəbiyyatının müstəqil bir çərəyanə çevrildiyini qeyd edir (Füzüldən əvvəlki dövrdə türkçə yazılmış əsərlər müəlliflə ballı olmasmışdır – A.O.). Füzüldən sonrakı əsərlərdə Azərbaycanlı dramaturgiyanın, teatrın, mətbuatın, təhsilin inkişafından bəhs edən böyük ədəb milli mübarizə tarixində "İqbal", "Sədayi-həqq", "Kaspi", "Həyat", "İrsad", "Açıq söz" qəzetlərinin, "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" jurnallarının rolunu yüksək qiymətləndirmişdir: "... "Molla Nəsrəddin" məcmuəsi Azərbaycan məzəhminin xələq etdiyi bir şah əsərdir. Ədəbi məcmulərdən ən mürəkkəb möhtəram Hüseynzadə Əli bəyin təhiti-müdiriyyətdən çıxan "Füyuzat" məcmuəsi idi. "Füyuzat" məcmuəsi Azərbaycan ictimaiyyəsinin Osmanlı ədəbiyyatının təqəddimə sövq edən ən böyük amillərdən birisi olmuşdur" [3, s. 19].

1905-ci il inqilabından sonra Rusiyada türklərin öleyhinə yeridilən şovinizm siyaseti qeyri-rus millətlərində milli hissləri daha çox oyandırır, xüsusən də "türk milliyətçiliyini qabarırdı" [3, s. 23]. Nəticədə, Rusiyada təhsil alan türklər birlişib "Müsavət" adlı gizli bir cəmiyyət təşkil edirlər ki, bu cəmiyyətin əsas məqsədi Rusiyada yaşayan türklərin ruslarla bərabər hüquqlara malik olduğunu görmək idi. "Cəmiyyətin məfkurəsi millətlər arasında tam bir müsavəti-hüquq təsəvvürü idi. Bunun üçün də "Müsavət" namını almışdı" [3, s. 24]. Bu cəmiyyətin "Səbil ul-Rəşad" qəzetində dərc olunan bəyannaməsinin bir qismi əsərə daxil edilmişdir. Buradan aydın olur ki, hələ o zamandan milli düşüncəli bu cəmiyyət Rusiya asirliyindən qurtarmaq və Türkiyəyə meyli etmək lazım olduğunu qəat etmişdi: "Bizim yeganə çareyi-nicatımız Türkiyənin

istiqlalı və onun tərəqqisindədir. Əgər biz şimdiki əvvəlki hissiyyətimizdən vəz keçməzsək, bu üzəndən dünyanın gözü önündə həqq, insanıyyət və milliyətçilik qəib edib əğyara əcır, tabe və ədatən asirliklə qalacağına şübhə edilməsin" [3, s. 24].

"Hərbi-ümumi və ictimai-kəbir" adlanan üçüncü bölmədə I Dünya müharibəsinin yaranma səbəbləri, onun doğurduğu 1917-ci il inqilabı, bolşevizmin yaranması və Azərbaycan türklərinin hər iki siyasi hadisədən gözləntisinin "kəndi hüriyyət və hakimiyyət-milliyətini təyin edər bir nəticə" [3, s. 28] olduğu diqqətə çatdırılır. Bolşeviklərin hakimiyyəti ələ keçirməsi ilə Rusiyada bir anarxiya, hərc-mərclik yaranmış, ordu cəbhəni tərk etməyə, kəndlilər mülkdərlərin arazilərini, əmlakını zəbt etməyə başlamış və Petroqradda bolşevik hökumətinin verdiyi dekretlərdə bəhs olunmuşdu ki, "millətlər dəstə istərlərsə Rusiyadan belə ayrılı bilərdilər" [3, s. 29]. Sürətlə gəriyə dönan Qafqaz cəbhəsindəki rus ordusunun islam əhalisinə qarşı törətdiyi təhqir və təcavüzlərdən, təhdidlərdən Qafqaz əhalisini qorumaq üçün Cənubi Qafqaz idarəsinin yaradılması, xüsusi bir həyatın bura əzəm edilmişlərinin bəhs olunur. Zaqafqaziya Seyminin yaradılması, lakin rəsmi Bakının onu deyil, Petroqradda hökumətinin tanınması, gürcü və erməni milli ordularının yaradılması işi sürətlə tamamlanmışdı halda, müsəlman alayının təşkilinin mübahisə və münaqişələrə səbəb olması, V.Leninin əsərdə olan Şərqə mövqələrinin tam etinası, erməni türklərinin ilk günlərdə verdiyi yalançı hüriyyət və istiqlal vədləri, 1917-ci ildə Xəmənd, Təşkeş, Kırım, Ukraynada muxtariyyət tələb edən əhalinin zorla təte edilməsi və s. hadisələrə aydınlıq gətirilir. Xüsusən, ermənilərə vədlər verən Şaumyanın (Lenin və Stalinin imzaladığı 13 sayılı Dekret – A.O.) təsiri nəticəsində "bir ay əvvəl Bakı bələdiyyəsində rus məclisi-müəssisəsinin dağıdan bolşeviklərə qarşı bombalar, metrallyozlar saçan "Daşnaksütün" firqəsi Bakı "Sovet" ilə sıx bir rəbitəyə və əsgəri bir itifaqa girmiş oldu" [3, s. 32]. Bu itifaqın nəticəsi isə rəsmi olaraq sınıflar arasında mübarizə əldəndirilən, haqiqətdə isə türk-müsəlman soyqırımı olan 1918-ci il martın 17-dən başlanan 12000-dən çox günahsız insanın qəti yetirildiyi qanlı mar soyqırımı olmuşdur.

"Qardaş Türkiyənin imdadı" adlı bölmədən aydın olur ki, Şaumyanın "muxtariyyət deyil, xarəbazarlıq alacağımsız" – fikrinə müvafiq və Türkiyə Ermənistanı yaratmağı planlayan bəhşətli soyqırımı Şamaxı, Lənkəran, Salyan, Quba, Kürdəmir, həmçinin Qars və Erivan vilayətlərində də həyata keçirilmişdir. "1918-ci ilin martında təşkil edilmiş qırğınlardan sonra Azərbaycan milli demokratiyası istiqlaliyyət uğrunda açıq mübarizə və milli hakimiyyət yaratmağın milli qurtuluş üçün yeganə yol olduğunu dərk etdi. Azərbaycan nümayəndələrindən təkəddimə Zaqafqaziya Seyməi aprelin 9-da Zaqafqaziyanın suverenliyini elan etdi" [1, s. 5]. 1918-ci il may ayının 26-da Gürcüstanın, 28-də isə Azərbaycanın müstəqilliyini bəyan etməsi, Batum müqaviləsi ilə Azərbaycan ölkədə təhlükəsizliyi bərpa etmək məqsədilə Türkiyədən əsgəri yardım istəməsi haqqının təmin olunması məhz qanlı hadisələrin qarşısını almaq üçün atılmış addımlar idi. Soyqırımı təhlükəsi artıq Gəncəyə gəlib çatmışdı bir zamanda Nuru Paşanın ordusunun Gəncəyə daxil olmasının xalq bayram kimi qarşılanmışdı. Milli Şuranın Gəncəyə köçürülməsi, orada ikinci kabinetin yaradılmasının səbəbi isə Türkiyədən Gürcüstanın yolu ilə gəlməli ordunun Almaniyadan yaratdığı manevərlər səbəbindən yubanması idi. Bu zaman Məhəmməd Əmin Rəsulzadə "Azərbaycan hökuməti əlindən etibar bəyanatı yazdı. 1918-ci il iyulun 12-də İstanbuldakı Almaniyaya böyük elçiliyinə gedib, alman-rus anlaşmasına etiraz əlaməti olaraq bəyanatı təqdim etdi" [6, s. 86]. Nuru Paşanın ordusunun, qardaş xilasına can atan "türk Məhəmməddəyinin" türk vəhdəti tarixində altın hərflərlə yazılacaq bir fədakarlığı ilə Azərbaycan qəyayi-milliyəsi kəndi paytaxtına gəriyər" [3, s. 42]. Bu zaman İstanbulda olan Məhəmməd Əmin bəy bu xəbərini öndə nəhayətəziz bir

sevnic yaratdığını belə ifadə etmişdir: “Bu qəsa xəbərini mənə tövliəd etdiyi təsiri qabili deyil təsvir edəməm. O təsiri hala unudamıyıram” [3, s. 42].

“Mondrus mütarikəsinin Qafqasiyadakı nəticəyi” adlı V bölmədə Nuru Paşanın Mudros müqaviləsi şərtlərinə əsasən, bir həftəyə Bakını, bir aya isə bütün Qafqazı tərk etmək məcburiyyətində olmağı haqqında danışırlar. O dövrdə Azərbaycan Cümhuriyyətinin ingilislərlə ancaq diplomatik danışıqlarla anlaşıla biləcəyini böyük ictimai xadim doğru müəyyənləşdirmişdi. Çünki: “Almaniyanın, Türkiyənin təslim olunduğu bir qüvvətə qarşı Azərbaycanın hərbi əcması bittə aqlə belə gəlməzdi” [3, s. 45]. Azərbaycan Cümhuriyyətinin ingilis komandanlığına verdiyi notanın nəticəsi olaraq Rus Bığıraxov ordusu və ermənilər Bakını tərk etməyə başladılar. Cümhuriyyət zəlamı Bakını yaşadığı “ən səmimi sevinc günlərindən biri” [3, s. 49] də Gəncədə AXC-nin hərbi naziri Səməd bəy Mehmandarov tərəfindən yaradılan ordunun 1919-cu il 5 aprelədə Bakıya gəlişi olmuşdur. AXC-nin ingilislərə apardıdığı siyasətin uğurlu alınmasının səbəbi isə Məhəmməd Əmin bəyə görə Azərbaycanın müstəqilliyinin, Rusiyadan ayrılmasının ingilislərin keyrinə olması idi: “Bakı petrolunun müstəqil Qafqasiyalı bir hökumət əldə bulunması və ələumum Qafqasiyanın Rusiyadan ayrılması ingilislərin işinə gəliyordu. Azərbaycan da bu keyfiyyətdən istifadə etməli idi” [3, s. 50]. “Milli azadlıq hərəkatının liderləri müstəqil dövlətciliyi yaradaraq dövlət hakimiyyətinin ilk addımlarından, uğrunda ardıcıl və inadlı mübarizə apardıqları vəzifələri həyata keçirməyə başladılar” [4, s. 222]. Bundan sonra baş verən siyasi hadisələrin səbəblərini anlamaq üçün Azərbaycan Milli Şurasının milli və siyasi tərkibi haqqında məlumat verir.

AXC-nin 80 illiyinin keçirilməsi ilə bağlı verdiyi Sərəncamda Ümummilli lider Heydər Əliyev xalqımızın müstəqillik əzmini nümayiş etdirmiş dövlətin Azərbaycan dövlətciliyi tarixinə əvəzolunmaz xidmətlərini layiqincə dəyərləndirmişdir: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ölkənin daxilində və xaricində yaranmış kəskin və mürtəkəb ictimai-siyasi şəraitdə fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövlətin qısa bir müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər xalqımızın tarixində böyük iş buraxmışdır” [2, s. 12]. Azərbaycan Milli Şurasının on yeddi ay müddətində əldə etdiyi nailiyyətlər Məhəmməd Əmin bəy tərəfindən belə ümumiləşdirilmişdir: “Əvvəlnən: piyadə, süvari, topçu, təyyarəçi, teleqrafçı kimi hər növ silah ənvaidən mütəşəkkil 17 min miqdarında bir ordunu hazırlanmış, məktəbi-hərbiyyə təsis olunmuşdu. Saniyən: ... bütün Azərbaycanda əhmiyyət və əsası təsis olunaraq rus asirlərinin ziri-əsaratində bulunan Lənkəran qəzası ana vətənə iadə edilmiş, Naxçıvanın Ermənistan hökumətinə qarşı mücadiləsi mənən, maddən, siyasətnən təqviyə olunaraq oraya vali göndərmək surətində Azərbaycana mərbutiyyətidərə dəxi təhti-təminə alınmışdır” [3, s. 56]. “Çarlıq zamanında dövlət idarəsinə yaxın buraxılmayan azərbaycanlılardan zabitə və əhmiyyətli qüvvətləri vücuda gətirdi. Sosial səhədə əsaslı islahata girişdi. Kəndlilərə torpaq vermək üçün qanunlar hazırladı. Fəhlələrin haqlarını qorumaq üçün tədbirlər aldı. Xalqın əz zamanda oxutmağa başladı. Orta və ali məktəblər açdı. Məmləkətdə tam bir azadlıq vardı. O zaman indi sovet zamanında olduğu kimi terror deyilən şeydən heç bir əsar yoxdu. Şəxslər də, məskənlər də əmin və amanda idi. Vətənin qapıları indi olduğu kimi bütün dünyaya qapalı deyildi. Hər azərbaycanlı istədiyi zaman hara istərsə gedərdi” [7, s. 7-8] – bu misralar işe gərkəmlilərin 1953-cü ildə “Amerikanın səsi” radiosundan “Azərbaycana müraciəti”ndəndir. Bundan başqa AXC-nin nailiyyətləri sırasında neft mədənlərinin bərpası, türk dilinin rəsmi dövlət dili elan olunması, maarif sahəsində milliləşdirilmək siyasəti, Bakı-Batım demiryolunun, neft kəmərinin yenidən bərpası, uğurlu xarici siyasəti və s. sadalana. Bu bölmənin sonunda müəllif AXC-nin siqut etməsinin əsas səbəbini də qeyd etməyi lazım

bilir ki, bu səbəb daxiləki narazılıqlarla deyil, “xaricdən gələn təcavüzkar bir qüvvət üzünə zühür eyləmişdir” [3, s. 60].

Kitabın “İstiqlal məfkurəsi” adlanan son bölməsində Azərbaycanın müstəqilliyini elan edərkən Məhəmməd Əmin bəyin söylədiyi “Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!” məşhur fikrinin heç də əbəs yerə söylənmədiyini və üçrəngli, ay-ulduzlu bayrağın – müstəqilliyin bu müqəddəs təmsalının xalqın qəlbində mənən yaşadığına sonsuz inam ifadə olunmuş, çəcik və oraqlı qırmızı rəngli bayrağın isə Rusiya əsarətini örtməkdən başqa bir mənə daşımadığı qeyd olunmuşdur: “Eşq-istiqlal ilə yanan və həsrətli-hürriyyətli sızlayan Azəri gəncliyinin ürəyi yarılsa, bu bayrağın orada nənəmiş olduğu görülür. ...Azərbaycan dövrü-istiqlalına bəlsəviqlər – Məsavət dövrü deyirlər. Fəqət, xalq bu dövrə Azərbaycan dövrü deyir. Xalqın düşüncəsində Azərbaycan məflumu coğrafi bir mənadan ziyada fikir və əməl şəklinə təcəssüm ediyor. İstiqlal xaricində onun üçün bir Azərbaycan yoxdur!” [3, s. 95]. Bu müqəddəs bayraq qəlbinin ən ali köhsində saxlayan Azərbaycan xalqı 1990-cı ildə yenidən müstəqillik uğrunda mübarizəyə qalxdı və qanı bahasına olsa da, azadlığına qovuşdu, üçrəngli, ay-ulduzlu bayrağınz bir daha enməmək üzrə yenidən qaldırıldı!

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Demokratik Respublikası: Azərbaycan hökuməti (1918-1920). Bakı: Gənclik, 1990, 96 s.
2. Ələkbərov F. Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin dünyagörüşü. Bakı: Elm, 2007, 270 s.
3. Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı: Elm, 1990, 116 s.
4. Seyidzadə D. Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində: müstəqilliyə aparan yollar. Bakı: OKA ofset, 2004, 348 s.
5. Vəgilət A. Ord. Prof. Hilmət Ziya Ülken Kitabı – Hayati, Eserleri ve Hakkında Kayınlar – Bibliyografiya. İstanbul: İşaret Yayınları, 2016, 348 s.
6. Yaqublu N. Məmməd Əmin Rəsulzadə. Bakı: Gənclik, 1991, 308 s.
7. Yaqublu N. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Ensiklopediyası. Bakı: Kitab Klubu, 2013, 504 s.
8. <http://reaksiya.az/news/maraqli/23077-mehemmed-emin-resulzade-ve-onun-azerbaycan-cumhuriyyeti-eseri>.

Айгюн Оруджева

ЦЕННЫЙ ИСТОЧНИК ОБ ИСТОРИИ РЕСПУБЛИКИ

Известный общественный и политический деятель Мухаммед Амин Рəsулзadə, наряду с незаменимой политической деятельностью в создании независимой демократической республики на Востоке, привлек внимание также своей литературной и публицистической деятельностью. В статье рассматривается присужденная Премии Агатурыка в 1923 году книга «Азербайджанская Республика», в которой отражены выводы великой патриотической личности о Демократической Республике Азербайджан. В книге описывается отношение великой личности к общественно-политическим событиям, совершившимся до Демократической Республики Азербайджан, в период двухгодичной независимости и послереспубликанский период, было раскрыто настоящее лицо российской политики.

Ключевые слова: независимость, республика, торжизм, право, большевизм.

A VALUABLE SOURCE OF THE HISTORY OF REPUBLIC

The prominent public and political figure, Muhammad Amin Rasulzadeh, comes to the front with his literary and publicist activity, along with his irreplaceable activity in the establishment of the first independent democratic republic in the East. The article deals with the book "The Republic of Azerbaijan" which reflects the ideas of a great patriotic person on the Democratic Republic of Azerbaijan and was awarded with Ataturk Prize in 1923. The book describes the attitude of a great person to the social-political events that took place before the Democratic Republic of Azerbaijan, the 2 years independence period and post-republican period, and reveals the background of Russian policy.

Keywords: *independency, republic, Turkism, right, bolshevism.*

(Filologiya üzrə elmlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir)